

Arkæologiske hovedbrud

– tolkningen af museumsloven i forbindelse med anlægsarbejde

af Pernille Pantmann, arkæolog, Folkemuseet, Hillerød

Folkemuseet har efterhånden haft en hel del dårlige oplevelser med fortolkningen af museumsloven, når det kommer til spørgsmålet vedrørende type og omfang af jordarbejde. Efter at have drøftet det med flere kolleger på andre museer, er det min opfattelse, at det ikke blot er Folkemuseet, der har problemer med genstridige bygherrer, men at det er et udtryk for nogle generelle problemer med tolkningen og forvaltningen af den gældende museumslov. Med dette indlæg er det ønsket at få gang i debatten om lovens anvendelse i museernes dagligdag.

Virkeligheden

Når en ny sag påbegyndes, og kontakten mellem bygherre og museum indledes, kommer vi alt for ofte ud i et fortolkningsspørgsmål om museumsloven i forhold til begrebet ”jordarbejde”. Dette sker typisk når vi står med et areal, hvor bygherren insisterer på, at det kun er en mindre procentdel, der bliver berørt af jordarbejde. Efterhånden viser det sig, at hans opfattelse af jordarbejde ikke matcher museets, men ofte er det for sent. Havde museet i første omgang haft fuldstændig indsigt i hele projektets udstrækning eller havde fået lov at undersøge hele det pågældende areal, kunne mange frustrationer, og mange overvågningstimer være undgået og knap så meget kulturarv var gået tabt.

Problemet er: hvem vurderer omfanget af jordarbejdet og den deraf følgende nødvendige arkæologiske forundersøgelse, bygherre eller arkæolog? Hvad omfattes af termen ”jordarbejde”? I hvilket omfang har museerne krav på at kende projektets detaljer? Dette opfølges naturligt af spørgsmålet om, hvilke sanktionsmuligheder vi har, hvis bygherren overskrider sin del af aftalen? Og hvilken rolle spiller KUAS i forhold til lokalmuseum og bygherre?

Vanskeligheder

Lad mig tage udgangspunkt i en sag, der er den værste i Folkemuseets regi. Den illustrerer med meget stor tydelighed omfanget af problemer og deres konsekvenser både rent forvaltningsmæssigt, men især konsekvenserne for det arkæologiske materiale.

Sagen tog sin begyndelse i 2007. Det drejede sig om boligudstyknings på et 60.000 m² stort areal. Folkemuseet havde et par år forinden udtalt sig i forbindelse med lokalplanen. Desuden var der kort forinden foretaget udgravninger både øst og vest for arealet. Begge steder fortsatte bebyggelserne ind på arealet, der var omfattet af projektet. Museet havde således gjort alt, hvad der var muligt for at understrege over for bygherren, at en forundersøgelse ville være den bedste vej frem. På trods heraf valgte bygherren at sidde museets anbefaling overhørig og påbegyndte etableringen af vejnettet uden på forhånd at varsko museet. På dette tidspunkt var museet dog begyndt at holde området under observation med korte intervaller (det var tidskrævende, men beviste desværre, at det kan være en nødvendighed, selvom man med god ret kan spørge om det virkelig *skal* være nødvendigt?).

Etableringen af vejnettet medførte nogle ødelæggelser i form af kraftige hjulspor og dozedede områder, men det lykkedes alligevel at påvise anlæg i form af store gruber, der ikke helt var forsvundet, samt et udsmidslag i et moseområde. Museet foretog, sanktioneret af KUAS, en standsning, men måtte naturligvis kun udgrave de berørte områder. Denne standsning blev dog siddet overhørig, så anlægsarbejdet fortsatte og, museet var nødt til at kontakte KUAS gentagne gange for at få bygherren til at overholde standsningen. Det lykkedes omsider at få udgravet vejnettet og de andre ødelæggelser.

Herefter opfordrede museet endnu engang bygherren til at få resten af arealet forundersøgt. Området blev

dog delt i mindre grunde, der blev solgt fra, og bygherren mente herefter, at det var de enkelte ejere, der måtte tage kontakt til museet og få klaret eventuelle udgravninger. Dette resulterede i en mængde mindre undersøgelser af de enkelte mindre parceller, som museet selv, på grund af grundenes størrelse, finansierede. Disse forundersøgelser blev først udført, når ejeren henvendte sig til museet, hvilket betød, at næsten ingen af grundene blev undersøgt samtidig.

Det siger sig selv, at en mængde mindre undersøgelser spredt over et langt tidsrum ikke gav muligheder for at danne sig et klart overblik over, hvad det samlede areal kunne indeholde af kulturhistorisk værdi, i hvert fald ikke sammenholdt med, hvad en traditionel samlet forundersøgelse af hele arealet havde givet mulighed for.

På fem storparceller skulle der opføres dobbelthuse, som bygherre selv finansierede. Også her blev der foretaget mindre selvfinansierede forundersøgelser, da der var tale om parceller på under 5000 m². Fundene herfra, sammenholdt med fundene fra vejnettet ude omkring, bekræftede museet i, at der skulle foretages en udgravning. Men bygherre mente at tolke loven anderledes end vi. I et brev til museet fandt han det ”beskæmmende at museet ikke kendte museumsloven”. Han vedlagde i øvrigt en kopi af museumsloven i en anderledes form end den normalt anvendte fra www.retsinfo.dk. I hans udgave skulle museet selv betale for eventuelle udgravninger. Med hjælp fra KUAS fik museet forklaret loven for bygherren, som noget trent indvilligede i at betale for udgravningen.

Dog mente han, at det kun var snævert omkring, hvor husene skulle ligge, at der skulle foretages udgravning. Ikke hvor der skulle være kloakker, skur, terrasse eller have, selvom alle, der har set en byggeplads ved, hvordan et område ser ud, når maskiner har kørt og arbejdet blot i 10 minutter. På trods af, at KUAS i første omgang havde set og godkendt museets budget for totaludgravninger af alle fem parceller, ændrede man, med dette brev fra bygherre, holdning, og museet måtte nu kun udgrave den relativt lille del, hvorpå husene skulle bygges og intet andet! Heller ikke selv om udgravningen resulterede i hustomter, der fortsatte udenfor de udpegede områder, men stadig var indenfor parcellernes afgrænsning.

Samlet set står vi nu med en meget fragmentarisk udgravning. Var den blevet udgravet, som museet havde anbefalet, havde det været muligt at vurdere om den, sammenholdt med de to andre udgravninger, henholdsvis mod øst og vest, ville være en af de største jernalderbebyggelser i Nordsjælland, eller om der var mulighed for at se om der i stedet er tale om en kontinuerlig bebyggelse af den samme boplad igennem en længere periode. Kort sagt: der var forventninger om spændende nye resultater for udforskningen af jernalderbebyggelsernes udvikling i Nordsjælland. I dag står vi tilbage med en hel del løsrevne informationer, som absolut ikke kan stykkes sammen, på grund af manglende udgravning og registrering.

Men bygherren vandt ved denne fremgangsmåde, idet det kom til at koste ham mindre, end hvis han havde accepteret museets anbefaling om en total forundersøgelse og deraf følgende udgravninger.

Med til historien hører, at museet vendte tilbage, da der skulle anlægges kloakker og etableres skure for at efterprøve, om det kan lade sig gøre at få noget brugbart ud af udgravningen af mindre arealer efter maskiner har kørt rundt på dem. Disse undersøgelser gav som fuldt forventet negativt resultat, selvom der burde have været anlægsspor. Så meget for den slags bevarende foranstaltninger.

Flyvende huse?

Denne sags forløb og resultater understreger med al tydelighed, at der er store problemer i fortolkningen af hvad jordarbejde omfatter. Vi ved alle, at man endnu ikke er begyndt at flyve hele nybyggede huse ind på en grund. Men at der tværtimod køres rundt med store maskiner, der bestemt ikke kan kaldes bevarende i deres adfærd. Jeg efterlyser således klare linjer for, hvad jordarbejde omfatter. I min optik gælder det alt der overhovedet berøres af arbejde eller arbejdende maskiner. Det vil sige materieldepoter, køreveje, kloakker, grønne områder, der skal terrænreguleres, beplantes o.s.v. Samtidig ville man komme ud over den fjollede teori om, at man altid kan vende tilbage og udgrave resten, hvis det skulle blive aktuelt. Nej det er ganske enkelt urealistisk at tro, at resten ikke er gravet helt væk eller ”blot” trykket til ukendelighed.

Efter en telefonisk samtale fredag 29. august 2009 med souschef i KUAS, John Pind, står det klart, at KUAS har modificeret sin holdning og anser arbejdsarealer som jordarbejde. Det er dog stadig op til museerne at definere dem og efterfølgende argumentere for, hvorfor de skal udgraves. Selvom det helt sikkert er et skridt i den rigtige retning, mener jeg stadig, at det er problematisk, at arbejdsarealer ikke er klart definerede i lovtæksten, så vi på museerne kan henvide til et specifikt sted i loven, hvis en bygherre stiller sig på bagbenene.

Samtidig anser jeg det for at være et alvorligt problem, at bygherre, der i sagens natur har økonomisk interesse i sagen, overhovedet skal have mulighed for at påvirke sagsgangen og selv definere, hvor og hvordan der skal foretages arkæologiske undersøgelser. Jeg er ganske på det rene med, at loven lægger op til ærlighed og en vis grad af frivillighed samt en tro på, at folk overholder loven. Men eksempelvis forventer man ikke, at folk, der overtræder hastighedsgrænserne betaler fartbøden, før den er blevet registreret og indkrævet! Samtidig er det vel et paradoks, at man i lovtæksten lægger op til frivillighed med hensyn til at indberette fund, men man forventer også at folk selv skal vurdere om der er grund til at ringe til en arkæolog? Det er vel strengt taget arkæologens arbejde at vurdere om noget er af kulturhistorisk værdi – hvilket blot beviser, at museumsloven ikke altid er heldigt formuleret.

Endelig finder jeg det dybt beklageligt, at KUAS ændrer holdning så snart bygherre er uenig i en afgørelse. Enten bakkedes det lokale museum op hele vejen, når der i første omgang er givet grønt lys i form af en godkendelse af budgettet. Eller også meldes der fra starten klart ud over for lokalmuseet, at der ikke er noget at komme efter. Men det er under alle omstændigheder urimeligt at ændre opfattelse undervejs. Dels skaber det præcedens og dels undergraver det lokalmuseets autoritet.

Som nævnt ovenfor mener jeg, at materieldepoter skal føjes til kategorien ”berørt af jordarbejde”. Årsagen hertil er, at de fleste materieldepoter rent faktisk anlægges. Man anvender ikke bare et stykke græsmark til at deponere alt byggematerialet på. Nej, det er et regulært anlægsarbejde, hvor overjord fjernes og stabilgrus køres på og store maskiner

kører rundt over det hele. Ofte bliver museet ikke varslet i tide, fordi anlægsmyndigheden ikke mener der er tale om egentlig jordarbejde. Men hvor der ændres på udseendet og der er maskiner i arbejde og jord skifter plads er der vel tale om jordarbejde? Det er KUAS opfattelse, at materieldeponeringsområder er jordarbejder og arbejdsarealer, men problemet er at få den holdning formidlet ud til de anlægsmyndigheder, der ikke mener, at det indgår i kategorien jordarbejde. Men stod det nu sort på hvidt i loven kunne det jo være, at anlægsmyndighederne kunne ”opdrages” til fremover at tage kontakt til museerne i stedet for at lade som ingenting.

Flere eksempler

Desværre findes der utallige eksempler på, at meget formentlig går tabt, for hvordan skal vi bevise det, når det er for sent? Et eksempel herpå er en sag, der kom til vores kendskab, fordi en bekymret borger ringede til museet. Vedkommende havde bemærket, at der blev dozet jord af et område i Strø. Museet havde ikke fået nogen informationer om anlægsarbejde, hvilket ellers ville have vakt stor interesse, eftersom Strø er en herredsby med mange fine detektorfund fra middelalderen. Ved selvsyn kunne museets udsendte konstatere, at der ganske rigtig var dozet jord af på et område, som topografisk set sagtens kunne have indeholdt fortidsminder. Men de store maskiners kørsel hen over området havde umuliggjort identifikationen af så meget som én enkelt kogestensgrube. Adspurgt om grunden til deres arbejde, svarede en af arbejdsmændene, at der blot var tale om et materieldepot. Men altså et af den slags, hvor topjorden skulle dozes af, og efterfølges af et lag stabilgrus.

For mig at se er der ingen tvivl om, at der her er tale om et jordarbejde, som vedrører museet, men den ansvarlige myndighed har åbenbart vurderet, at det var det ikke. Derved er vi tilbage til spørgsmålet om, hvem der skal vurdere det? KUAS kræver bevis for, at noget er gået tabt eller destrueret, men hvordan kan man bevise noget sådan? Er et fotografi nok eller kan man overhovedet se destruktionsens omfang på et fotografi? Det kommer vel an på destruktionsens karakter og billedets kvalitet. I dette tilfælde kunne vi ikke identificere fortidsminder, hvilket resulterede i, at vi ikke kunne standse arbejdet, men hvordan forhindrer man lignende sager?

Fig. 1.
Et grimt eksempel på køre-
spor igennem fortidsminder.

Et andet eksempel på, hvor galt det kan gå, når man ikke bliver ordentlig orienteret i første omgang, er en sag vedrørende ledningsarbejde nær Hundested. I denne situation blev museet ganske vist informeret om et ledningsarbejde, men det blev understreget, at der blot var tale om en tracébredde på 40 cm. Museet anså det for usandsynligt at få overblik over noget i et tracé i den størrelsesorden, hvorfor det ikke gjorde mere i sagen. Da ledningsarbejdet var fuldendt og museet i anden anledning var repræsenteret i området, kunne det dog konstateres, at tracébredden snarere havde været omkring to meter. Dette blev dog først konstateret, da grøften var tildækket. Det er klart, at man ærgrer sig over den fantastiske mulighed, der her er gået til spilde for at få en søgegrøft igennem landskabet, hvor vi ellers ikke kommer, da det ligger i åben mark uden udsigt til anlægsarbejde. Men det mest irriterende er, at museet ikke blev informeret om ændringen i projektet, der betød at tracébredden gik fra 40 cm til to m. Der er utallige eksempler på denne mangel på information, men spørgsmålet er, hvordan vi i fremtiden kan få diverse anlægsmyndigheder til at forstå vigtigheden af, at informere museerne om ændringer i projektet? Ændringer der i givet fald også kan betyde ændringer i museernes holdning til samme projekt. Dette er i høj grad en problematik, der kan genkendes i forbindelse med golfbaner.

Fremtiden?

En opsummering af denne artikel går på, hvorvidt museumsloven, i den nuværende form, dækker

museernes behov i hverdagen for klare definitioner på, hvad jordarbejde er. Dette ville formentlig også afhjælpe problematikken med informationsniveauet. Hvis det fremgår klart af loven, hvad der menes med jordarbejde, så kan hverken bygherre, entreprenør eller anlægsansvarlig ikke gemme sig bag fraser som: ”Vi mener ikke, det hører under jordarbejde” eller ”det vidste vi ikke var omfattet af loven”. Samtidig kan man også flette ind, at museet skal gøres bekendt med alle detaljer af projektet. Da vil det være op til den arkæologiske sagkundskab at vurdere om der *skal* foretages udgravning, og ikke om den enkelte bygherre *vil have* udgravning. Pudsigt nok er der en betydelig forskel. I museumsloven, som den er nu, er der allerede omtalt sanktionsmuligheder i form af politianmeldelser, men kunne man overveje andre eller blot være bedre til at anvende de eksisterende? Det kræver i givet fald KUAS støtte og sanktionering.

Ifølge John Pind er der overvejelser i KUAS om, hvorvidt man kan foretage ændringer i loven, så den bliver lettere at forvalte, ikke mindst når det kommer til byggemodningssager og golfbaner, men det tager tid. Det er dog hans opfattelse, at det er vigtigt at få drøftet problemerne og de konstruktive forslag til forbedringer, der måtte komme fra museerne. Så lad os få gang i en debat om emnet og høre fra andre museer – gerne forslag til forbedringer.